

זכור את אשר עשה לך עמלק

זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלָק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם: (דברים כה ז).¹

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ג "אשר קרך בדרך" – מחבל ביציאת מצרים

"אשר קרך בדרך" (דברים כה יח). ר' יודה ור' נחמיה ורבנין. ר' יודה אומר: "אשר קרך" - טימאך, כמה דאת אמר: "כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה" (דברים כג יא). ור' נחמיה אומר: קרך וודאי. מה עשה עמלק? ירד לבית ארכיון של מצרים ונטל טימסיהם² של שבטים שהיה שם שמם חקוק עליהם, ובא ועמד חוץ לענן והיה קורא: ראובן שמעון לוי ויהודה אחוכון אנא, פוקו דאנא בעי מעבד פרגמטיא עימכון.³ וכיון שהיה אחד מהם יוצא היה הורגו. ורבנין אמרין: הקירן לפני אומות העולם. א"ר חוניא: לאמבטי רותחת שלא היה ברייה יכולה לירד בתוכה ובא בן בליעל אחד וקפץ וירד בתוכה. אף על פי שניכוה, אלא הקירה לפני אחרים. כך, מן שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אומות העולם, "אז נבהלו אלופי אדום וגוי", "תפול עליהם אימתה ופחד" (שמות טו טו - טז). וכיון שבא עמלק וניזדוג להם אף על פי שנטל את שלו מתחת ידיהם, אלא הקירן לפני אומות העולם.⁴

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ג "זכור" – ראית את אבא?

בשעה שבא עמלק להילחם עם ישראל, מה כתיב? "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (שמות יז ח). על ידי שריפו ידיהם מן התורה ומן המצות, שהכתוב אומר: "ויקרא שם המקום מסה ומריבה" (שם שם ז). התחיל הקב"ה צווח "על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה'" (שם), וכן משה צווח ואומר: "מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'" (שם יז ב).⁵

אמר ר' לוי: למה היו ישראל דומין? לאחד שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו והיה מוליכו בשוק. והיה הבן רואה דבר של חפץ ואומר לאביו: קח לי זה. והוא לוקח לו. פעם ראשונה ופעם שנייה. ופעם שלישי ראה הבן אדם. אמר לו: ראית את אביו? אמר לו: שוטה, אתה רוכב על כתיפיי וכל מה שאתה מבקש אני לוקח לך. ואתה אומר לזה "ראית את אביו"? מה עשה אביו? השליכו מעל כתיפו. בא כלב ונשכו.⁷ כך, כשיצאו ישראל ממצרים,

¹ ארבעה ציונים בלשון "זכור" יש בתורה. יציאת מצרים: "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים" (שמות יג ג, ראה גם דברים ז יח), שבת: "זכור את יום השבת לקדשו" (שמות כ ז), פרשת מרים: "זכור את אשר עשה ה' אליהם בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כד ט) ועמלק, הפסוק שהבאנו. ויש אשר מונים גם את דברים ט ז: "זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אליהם במדבר" ואף את מעמד הר סיני בדברים ד י: "יום אשר עמדת לפני ה' אליהם בחרב" למרות שבזה האחרון אין הפועל זכ"ר. (לעומתם, ראה יהושע א יג בדבריו לשבטי עבר הירדן המזרחי: "זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה' וכו'"). בסידורים רבים, בנוסחאות שונות, יש, לפיכך, ארבע, חמש ואף שש זכירות שנהגו לומר בסוף התפילה בכל יום. אנו נתמקד כמובן בזכור של עמלק שזכה להעניק לשבת זו את שמה המיוחד שבת זכור. מה בדיוק אנו מצוים לזכור כאן? למה בדיוק צריך לכוון במצווה זו? רוב ציטוטנו יהיה ממדרש פסיקתא דרב כהנא, מדרש ארץ ישראל קדום שמיחד מקום נרחב לארבע הפרשיות המיוחדות שאנו קוראים בתקופה זו של השנה: שקלים, זכור, פרה והחודש. (פסיקתא דרב כהנא ופסיקתא רבתי בנויים על מעגל השנה ולא על פרשות השבוע). נראה שהמדרשים המאוחרים יותר, כמו פסיקתא רבתי ותנחומא, מתבססים עליו.

² מילה ביונית שפירושה רשימות או מגילות.

³ אחיכם אני, צאו שאני מבקש לעשות עמכם במסחר. עמלק הוא אכן קרוב משפחה קרוב שלנו, נכדו של עשו (להלן). ראה דברי רמב"ן על מצוות שנצטוו ישראל במרה בצאתם ממצרים: "... ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר". ועמלק בא במרמה.

⁴ כפשוטו, אנחנו מבינים את "זכור את אשר עשה לך עמלק" כדרישה לזכור את מעשה הנבלה שעשה עמלק לעם ישראל על מנת לבוא איתו בחשבון. לא לשכוח ולא לסלוח את אשר עשה לנו ואף להשמידו ולמחות את זכרו. "זכור את אשר עשה לך עמלק" ר"תמחה את זכר עמלק" הן שתי זכירות הקשורות זו בזו בעבותות. ראה פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה יב: "זכרניכם משלי אפר לגבי חמר גביכם: (איוב יג יב) - מדבר כנגד ישראל שאמר להם הקב"ה: אני מצווה לכם שתהיו מזכירים שניים זכרונות. שנאמר: זכור את אשר עשה וגו' תמחה זכר עמלק וגו' הרי שניים. אלא הוי יודעים שאם אין אתם עתידים להיות זוכרים אותם וקוראים בכל שנה, שאני מחזיר אתכם לשעבודם של מצרים. לגבי חומר גביכם - כעניין שנאמר: בחומר ובלבנים (שמות א יד), הוי זכור את אשר עשה לך עמלק". עם שלא יודע לבוא בחשבון היסטורי עם אויביו וגם לזכור ולמחות (תרתי משמע) כשצריך, אינו עם ריבון וראוי לחזור להיות עם של עבדים.

⁵ סמיכות תלונות עם ישראל ברפידים ומלחמת עמלק בולטת היטב בקריאת פרק יז בספר שמות. ומכל הפסוקים המובאים לעיל, נשמט הדבר החשוב ביותר, הקישור הברור והבולט בין סוף פסוק ז לתחילת פסוק ח: "... על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר ה'ש ה' בקרבנו אם אין: ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים". בהמשך המדרש אכן מובאים דברים חריפים אלה של העם: "ה'ש ה' בקרבנו אם אין" ולפיכך נראה שבחלק הפתיחה הזה פשוט קצרו המעתיקים והעורכים.

⁶ בפעם השלישית, הבן רואה אדם שבא מולם ופונה אליו כאילו אביו, שעל כתפו הוא רכוב, לא קיים.

⁷ דימוי הבן היושב על כתפי אביו ומתחצף, בולט במיוחד על רקע מדרשים רבים המהללים ומשבחים את האבא הנושא את בנו על כתפו ארבעים שנה במדבר. ראה המדרשים על הפסוק: "ואשא אתכם על כנפי נשרים" (שמות יט ד) וכן על הפסוק: "ובמדבר אשר

הקיפו הקב"ה בז' ענני כבוד, שנאמר: "יסובנהו יבוננהו" (דברים לב ז).⁸ בקשו מן - נתן להם. שליו - נתן להם. כיון שנתן להם כל צורכיהם התחילו מהרהרין ואומרים: "היש ה' בקרבנו אם אין" (שמות יז ז). אמר להם הקב"ה: הרהרתם עלי? חייכם שאני מודיע לכם, הרי הכלב ונשך אתכם. ואי זה? זה עמלק, שנאמר: "ויבא עמלק" (שם שם ח), לכך נאמר: "זכור" (דברים כה יז).⁹

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ג "בדרך בצאתכם ממצרים" – זכור מה גרם

"בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כה יז). א"ר לוי: מן הדרך בא עליכם כליסטים. למלך שהיה לו כרם והיקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נושכן. אמר המלך: כל מי שיבוא ויפרוץ את הגדר ינשכו הכלב. ובא בנו של מלך ופרץ את הגדר ונשכו הכלב. וכל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטיא של בנו מה שעשה בתוך הכרם, הוא אומר לו: זכור את שנשכך הכלב. כך כל זמן שהקב"ה מבקש להזכיר חטיין של ישראל מה שעשו ברפידים שאמרו: "היש ה' בקרבנו אם אין" (שמות יז ז), הוא אומר להם: "זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כה יז).¹⁰

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ג – אימתי המלכות מתגרה

ר' בניי בשם ר' הונא פתח: "מאזני מרמה תועבת ה' ואבן שלמה רצונו" (משלי יא א). א"ר בניי בשם ר' הונא: אם ראית דור שמידותיו של שקר, דע שהמלכות באה ומתגרה באותו הדור. ומה טעמא? "מאזני מרמה תועבת ה' ", מה כתיב בתריה: "בא זדון ויבא קלון" (שם שם ב) ... א"ר לוי: אף משה רמזה לישראל מן התורה. "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה: לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה" (דברים כה יג - יד). אם עשית כן, דע שהמלכות באה ומתגרה באותו הדור. ומה טעמא? "כי תועבת ה' כל עושה אלה" (דברים כה טז), מה כתיב בתריה: "זכור את אשר עשה לך עמלק" (שם שם יז).¹¹

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ג "זכור את" – בעקבות חורבן הבית

כתיב: "זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כה יז), וכתוב אחד אומר: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" (דברים כג ח). בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם, אם עשה לו חברו רעה אינו זזה מלבו לעולם. אבל הקב"ה אינו כן. אלא היו ישראל משועבדים במצרים, שנאמר "וימררו את חייהם בעבודה קשה" (שמות א יד); וכיון שיצאו ישראל ממצרים בא עמלק מזרע עשו הרשע ועשה כמה רעות לישראל.¹² אעפ"כ

ראית אשר נשאך ה' אלהיך" (דברים א לא). דוגמא למדרש כזה הוא מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש יתרו פרשה ב: "משל לאחד שהיה מהלך בדרך, והיה בנו מנהיג לפניו, ובאו לסטים לשבותו מלפניו, נטלו מלפניו ונתנו מלאחריו; בא הזאב לטרפו מאחריו, נטלו מאחריו ונתנו לפניו, לסטים מלפניו זאב מלאחריו נטלו ונתנו על כתפו, שנאמר (דברים א לא) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך וגו' ". ולהלכה, ילד שיכול לשבת על כתפי אביו חייב בעלייה לרגל (מסכת חגיגה דף ה ע"ב).

⁸ ראה דברינו **יצרנהו כאישון עינו** בפרשת האזינו.

⁹ מדרש זה אומר ש"זכור את אשר עשה לך עמלק" הוא בראש ובראשונה חשבון נפש פנימי שעם ישראל צריך לעשות על מנת להבין איך הגיע למצב הזה שלאחר: "נמוגו כל יושבי כנען", בא פתאם: "ויזנב בך כל הנחשלים אחריו". מה גרם להתדרדרות הזו של עם שזה עתה ראה על הים מה שלא ראו הנביאים? (ראה דברינו **מה שראתה שפחה על הים** בפרשת בשלח). התשובה: התדרדרות מוסרית. היא המפתח להתדרדרות חומרית, ריבונית וכל השאר. הכל מתחיל ונגמר ביחס של העם אל הקב"ה, אביו, וברמתו המוסרית. ראה עוד במדרש פסיקתא דרב כהנא בהמשך, באותה פרשה ג: "כל הנחשלים אחריו" (דברים כה) - א"ר יצחק כל המלחשים אחריו. ר' יודה אמר: אמרו: אם ריבון על כל מעשיו כדרך שהוא ריבון עלינו נעבדנו, ואם לאו נמרוד בו. ור' נחמיה אמר: אמרו: אם מספיק לנו את מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין המדינה חסירה כלום נעבדינו, ואם לאו נמרוד בו. ורבנין אמרין: אמרו: אם משיחין אנו בלבבינו והוא יודע מה אנו משיחין נעבדינו, ואם לאו נמרוד בו". זהו ה"זכור את אשר עשה לך עמלק" - זכור מה אתה עשית, זכור מה גרם לך עמלק הצליח לזנב בך.

¹⁰ כאן הולך המדרש עוד צעד משמעותי. כל הציווי "זכור את אשר עשה לך עמלק" הוא מעין לשון נקיה. כמו הביטוי "שונאיהם של ישראל" שמשמש את המדרש עצמו כשהוא רוצה לומר דברי ביקורת קשים על עם ישראל. בעצם צריך היה הכתוב לומר "זכור את מעשיך הרעים שבגינם בא עליך עמלק", אלא שחש הקב"ה על עם ישראל וסמך על תבונתו שיבין את הרמז הדק. ואכן יש לנו זכור כזה בתורה שכבר הזכרנוהו בהערה 1 לעיל במנין ה"זכור" שבתורה: "זכר אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממצרים היתה עם ה'" (דברים ט ז).

¹¹ יש הקבלה מעניינת בין ספר שמות וספר דברים, בין הסיפור על מלחמת עמלק שבסוף פרשת בשלח "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" (שמואל קוראים בפורים) ובין המצווה "זכור את אשר עשה לך עמלק" שבסוף פרשת כי תצא (שאנו קוראים בשבת ז). בשניהם, קודמת לפרשת עמלק, פרשה מוסרית דתית. בסוף פרשת בשלח העם מתלונן ומגלה חוסר אמונה "היש ה' בקרבנו אם אין" שבעטיה בא עמלק ויכל להזיק לישראל. ובסוף פרשת כי תצא, שרובה ככולה מצוות ואזהרות, ציווי ממוני של הקפדה על מידות ומשקלות ויושר במסחר שמא בעטיו ישתעבדו ישראל למלכויות. ראה דברינו **איפה ואיפה** בפרשת כי תצא.

¹² עמלק הוא בנו של אליפז בן עשו (בראשית לו יב). אילו עוד רעות עשה עמלק לעם ישראל? ראו מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דויהי פרשה א שעמלק הוא שממהר להודיע לפרעה שבני ישראל אינם מתכוונים לחזור למצרים אחרי "דרך שלושת ימים נלך" וממשיכים במסעם אל לב המדבר ונטלו חירותם בידם. ועפ"י מדרש שמות רבה כז ו עמלק היה בין יועצי פרעה בגזרת "הבה נתחכמה לו" שהחלה את שעבוד בני ישראל במצרים.

אמר הקב"ה "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" (דברים כג ח).¹³ אמר ר' לוי: למה הדבר דומה? למלך שעשה סעודה והיו לו שני שונאין וזימן אותם. ואמר לאותם המסובין: קבלו את אלו שונאיי בסבר פנים יפות. וכן עשו. לאחר שאכלו ושתו נטלו כלובין של ברזל והיו סותרין בפלטיין של מלך. וא"ל המלך: לא די לכם שצויתי עליכם לכבד אתכם, אלא אתם סותרין בפלטיין שלי, ולא תדעו כבוד שעשיתי לכם! הוציאום והוקיעום זה כנגד זה. וכן אתה מוצא, אחר כל הרעות מצרים ואדום לישראל ציוה עליהם: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" (דברים כג ח). עמדו וסרתו ביתו, שנאמר: "זכור ה' לבני אדום וגו' " (תהלים קלז ז), וכתוב: "מצרים נתנו יד" (איכה ה ו).¹⁴

אמרו ישראל: ריבונו של עולם, ראה מה עשו לנו אותם שכתוב בהם "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא". אמר הקב"ה: הוקיעום זה כנגד זה, שנאמר: "מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה" (יואל ד ט), לכך נאמר: "זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כה יז).¹⁵

פסיקתא רבתי פרשה יב זכור – עמלק אינו אדום או מצרים

כך פתח רבי תנחומא בי רבי בשם רבי אייבו: זה שאמר הכתוב: "אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדין בבלום בל קרוב אליך" (תהלים לב ט). הקב"ה אומר לישראל: ישראל, יהא בכס בינה. אל תהיו כסוס שאין בינה בו. מה עסקו של סוס? אדם הולך ליתן עליו תכשיטים או ליתן לו מאכל והוא עוקם צוארו ומבעטו. וכן אף הפרד. ואתם אל תהיו כן, אלא יהי בכס בינה כשתכנסו לארץ היו זכורים לפרוע לטוב את טובתו ולרע את רעתו. כיצד? כתב: "לא תתעב אדומי" (דברים כג ח), למה? "כי אחיך הוא" (שם) - בין טוב ובין רע - אחיך הוא. "לא תתעב מצרי כי גרים הייתם בארצו" (שם) - בין טובים בין רעים עשיתם אצלם כמה שנים. אבל עמלק? "זכור את אשר עשה לך עמלק".¹⁶

מדרש תנחומא (בובר) פרשת כי תצא סימן ד

"זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כה יז). זה שאמר הכתוב: "יזכור עון אבותיו אל ה' וחסאת אמו אל תימח" (תהלים קט יד). וכי אבותיו של עשו רשעים היו? והלא צדיקים היו, אברהם זקינו, יצחק אביו, ואתה אומר "יזכור עוון אבותיו"? אלא חטא שחטא על אבותיו. ומה חטא על אבותיו? ... רבי לוי אמר: בתוך חמש שנים שנמנעו מחייו של אברהם, עבר עשו שתי עבירות קשות, בא על נערה המאורסה, והרג את הנפש.¹⁷

¹³ ומשה בפרשת חוקת במדבר כ יד, שולח אל מלך אדום: "... לה אמר אחיך ישראֵל וכו'". ואין כאן שום בעיה שהרי בני עשו היושבים בשעיר אינם בהכרח בני עמלק שהיו עם נודד במישורי הנגב. אבל הדרשן יעשה הכל על מנת להגיע לרעיון.

¹⁴ ומה הרעיון המהפכני אליו חתר הדרשן? שהציווי בתורה: "לא תתעב אדומי" מכהה או נאמר 'לוקח פסק זמן' (דוחה על תנאי) את הציווי "זכור את אשר עשה לך עמלק". עד שבא חורבן הבית בו השתתפו גם האדומים (ראו סוף מגילת איכה, תהלים קלז ז) וחזר והציף את הציווי: "זכור את אשר עשה לך עמלק". יש קושי כרונולוגי וענייני בפתרון 'צירת' זה בגלל ש"זכור" נאמר בסוף פרשת כי תצא, לאחר "לא תתעב אדומי". גם מלחמות שאלו דודו בעמלקי מקשים על פתרון זה, אבל לעצם הרעיון, אפשר לחשוב על מצב ביניים בו מחד גיסא לא מתעבים את האדומי בני עשו (כולל בני עמלק), אבל זוכרים היטב מה עשו.

¹⁵ יש לעם ישראל חשבון היסטורי עם שתי המעצמות הגדולות: מצרים ואדום (רומא) שיסודו עוד בתקופת האבות, בספר בראשית ושמות. אך על שניהם נאמר בספר דברים: "לא תתעב". עם האחד יש לעם ישראל קשרי משפחה והשני הוא בור ממנו ממנו שתו ישראל מים ושימש להם אכסניה למרות כל הצרות שעשו לו (בבא קמא צב ע"ב, ראה דברינו [בור ששנית ממנו מים](#) בפרשת מטות). אפילו את הרעות שעשה עמלק לעם ישראל מונחות בצד מפני הציווי: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא". עם התנחלות בני ישראל בארצם יש "העברה" אם לא מחילה וסליחה למעשי הרעה שעשו לעם ישראל מצרים ואדום כולל עמלק שהוא מצאצאיו. סוף סוף שכנים שיש איתם קשרי מסחר וכו'. אך משהמשיכו אלה להתנכל אלה לעם ישראל בהמשך קורות העתים והחלו "סותרים בפלטיין שלי" מתהפך הגלגל חזרה וגוברים: "זכור את אשר עשה לך עמלק" ו"תמחה את זכר עמלק". אבל איך? בכך ששתי המעצמות יכלו האחת את השנייה: "הוקיעום זה כנגד זה" וכך יתקיים "זכור את אשר עשה לך עמלק". ההיסטוריה כבר תשפוט את העמים שמציקים לישראל ואין לנו מה להתערב. המדרש מפגין עוינות עצומה לאדום, עד כדי השוואתו לעמלק שמצווה למחותו, אך מאידך או בדיעבד, הוא מגן על עמלק ההיסטורי שכן "לא תתעב אדומי" חל גם עליו. ועם זאת, יש בפתרון זה סיוע רב לכל אלה שמזהים את עמלק עם הרשע של התקופה ורואים בו "תואר מתגלגל" של מלכות הרשע של כל דור.

¹⁶ מקבילה למדרש זה מצויה בפסיקתא דרב כהנא פרשה ג ממנה הבאנו את כל המדרשים עד כאן, אבל העדפנו את נוסח פסיקתא רבתי שהוא בעברית. מדרש זה מציג פתרון אחר לגמרי לכתובים שלכאורה מכחישים זה את זה: "זכור את אשר עשה לך עמלק" ואף "תמחה את זכר עמלק" כנגד: "לא תתעב אדומי". יש להבחין ולהבדיל בין אויב לאויב מר, בין מי שיש לנו סכסוך היסטורי איתו ואולי גם ידינו אינן לגמרי נקיות ביחסים עמו (אדום, עשו ההיסטורי, גם מצרים אליה ירדו בשנות הרעב), ובין עם נבל ושפל "אשר קרך בדרך". לא הרי זה – מלכות שיש לכבדה ואח היסטורי, כהרי זה – עם של נוודי מדבר שוודים פרועים. המדרש הקודם משווה את אדום עם עמלק, המדרש הזה מוציא את עמלק ממשפחת העמים.

¹⁷ והמדרש ממשיך שם ומונה את כל חטאיו העצומים של עשו. ראה במקבילה בפסיקתא רבתי פרשת זכור: "אתה מוצא עשו הרשע שלא חטא על ישראל בלבד אלא הרבה חטא. חטא על הקב"ה חטא על ישראל חטא על אחיו חטא על אביו ... אמר הקב"ה: הכל שלמו לו כל רע. אביו שילם לו כל רע, אמו שילמה לו כל רע, זקנו שילם לו כל רע, אחיו שילם לו כל רע, אני משלם לו כל רע שעשה בביתי. הווי זכורים לו למחות את שמו מן העולם: זכור את אשר עשה לך עמלק, תמחה את זכר עמלק". כאן, לא רק חוזר הזיהוי של עשו עם עמלק, אלא מוזכרים גם האבות. אמנם בהקשר שעשו הוא הבן הבוגד שחטא על אבותיו (ראה איך המדרש

מדרש תנחומא (בובר) פרשת כי תצא סימן יא – אתה הקב"ה תזכור

"זכור את אשר עשה לך עמלק". אמר ר' ברכיה: אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע אתה אומר לנו זכור, אתה זכור. שאנו שכחה מצויה בינינו, אבל אתה שאין שכחה לפניך, הוי זכור את אשר עשה. לנו עשה ולך עשה. "זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה" (תהלים קל"ז).¹⁸

שבת שלום ושמחת פורים**מחלקי המים**

מים אחרונים 1: השבת נקראת שבת זכור בגלל מצוות זכירת עמלק. אבל יש לנו גם את הזכור הרגיל של כל שבת: "זכור את יום השבת לקדשו". ראה מדרש תנחומא פרשת כי תצא סימן ז: "אע"פ שכתוב בשבת זכור ובעמלק זכור אינן שוין ... משל למה הדבר דומה? למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים נכנס הקערה לפניו מלא כל טוב אמר זכור פלוני אוהבי. משקינח את הקערה אמר: זכור פלוני שונאי. א"ל אוהביו: זה הזכרת וזה הזכרת. א"ל: לזה הזכרתי על קערה מלא כל טוב ולזה הזכרתי על קערה ריקה. כך, השבת כתיב בה (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו ולכבדו במאכל ובמשתה ובכסות נקייה ובעמלק כתיב זכור את אשר עשה לך עמלק על מה אתה זוכרו על שולחן ריקה שנאמר: תמחה את זכר עמלק מתחת השמים". נראה לומר שהשולחן הריק שעליו זוכרים את עמלק הוא תענית אסתר. ובשנה בה חל פורים ביום ראשון היינו יג' באדר הוא יום תענית אסתר חל בשבת, נדחה השולחן הריק מפני שולחן שבת המלא. תענית אסתר מוקדמת ליום חמישי (ולא ליום שישי בשל ההכנות לכבוד שבת) ושולחן שבת המלא צופה פני שמחת פורים.

מים אחרונים 2: לכל המחמירים בקריאת פרשת זכור ואף מציינים שזו חובה מדאורייתא, ראו דברי תורה תמימה הערות דברים פרק כה הערה ר: "והנה אופן הזכירה כאן הוא הקריאה בתורה פרשה זו שלפנינו והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' מחה וגו', ועל פי יסוד דרשה זו מבואר ומקובל בפוסקים דקריאת פרשת זכור היא מדאורייתא, וכבר כתבנו בפרשה עקב (ט"ז) דמה שהוציאו הפוסקים פרשה זו מכלל שארי פרשיות התורה לענין חיוב דאורייתא עפ"י דרשה זו הוא תמוה, יען כי ממקום שבאה דרשה זו זכור יכול בלב וכו', והוא בתורת כהנים פרשת בחקתי (כ"ו ג') באו כמה דרשות כאלה, כמו לענין זכירת שבת, זכירת מרים, זכירת מעשה העגל, וא"כ מאי אולמא דזכירת עמלק משאר הזכירות דזו חיובה מדאורייתא, והנך לא? ... ושיעור זמן שכחה מבואר בברכות נ"ח ב' דהוא י"ב חודש, ומטעם זה הוקבע לקרות פרשת זכור אחת בשנה, בשבת שקודם פורים, ומטעם זה קי"ל דסתם יאוש בעלים באבידה הוי לאחר י"ב חודש, וכן קי"ל דמטעם זה המת משתכח מן הלב לאחר י"ב חודש משום דכתיב נשכחתי כמת מלב, ושיעור שכחה י"ב חודש. ונראה לי, כי לפי סדור קריאתנו בתורה להשלים התורה בכל שנה וממילא קוראים אחת בשנה פרשה זו שוב אין חיוב דאורייתא בקריאת פרשה זו בשבת שלפני פורים, אחרי שכבר נזכרה במשך י"ב חודש, וחיוב זה מדאורייתא שייך רק במנהג נהרדעא שמסיימין התורה אחת לשלש שנים (קדושין ל"א א') או למי שלא קרא בפרשה זו בסדר השבוע, ולפי זה מה שנוהגים אצלנו בקריאת פרשה זו קודם פורים הוא רק מנהג חכמים מעניינא דפורים, כך נראה לומר".

ויש אולי להוסיף שכאשר קוראים את מלחמת עמלק בסוף פרשת בשלח ובפרט הפסוק שם: "כתוב זאת זכרון בספר וכו' ", גם נזכרים בסיפור עמלק והרי לנו פעמיים בשנה. וחותני הרב יוסף יהודה ריינר ע"ה העיר שבשנה מעוברת עוברים 13 חודשים מקריאת פרשת זכור ובאמת צריכים לשים לב ולזכור בקריאת העניין בפרשת כי תצא.

משנה את פשט הפסוק בתהלים קט יד), אבל עדיין הוא חלק מהמשפחה. ועכשיו קבלנו גם את עמלק למשפחה. הוא בנם של אברהם ושרה, יצחק ורבקה. מה לעשות? האם זו גם אזהרה עקיפה לבני יעקב והאמהות שבמעשים רעים אפשר לנתק קשר משפחתי ולהגיע עד דרגת עשו ועמלק? ראה המדרשים בהם פתחנו על הקשר בין הצד המוסרי ועונשו של עמלק. ועכ"פ, במצב כזה, מי ימחה את זכרו של עמלק, הוא עשו, הוא בנם של אברהם ויצחק?

¹⁸ אנחנו מחזירים, כביכול את מצוות זכור לקב"ה. האם רק מחוסר יכולת פיסית? האם רק מקוצר זכרון ושכחה אנוש? האם משום "לא תתעב אדומי" שכובל את ידינו? ראה פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה יב לגבי מי בכלל רשאי זכאי לקיים מצוות מחיית עמלק: "בעמלק כתיב 'ולא ירא אלהים' וביוסף כתיב 'את האלהים אני ירא' (בראשית מב יח). אמר ר' יהושע בן לוי: אף לעתיד לבא עתידין ראשי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם. וכיון ששרו של יוסף בא ומזדווג לו, מיד הוא נופל לפניו. למה? שכל אחד ואחד כשבא להזדווג לו מיד הוא מסלקו בתשובות. לראובן אומר: נחשדת על אשת אביך. לשמעון וללוי אומר: אף אתם הרגתם את שכם. וליהודה אומר: אף אתה נחשדת על כלתך. ולכל השבטים הוא מסלק לומר: אתם מכרתם את אחיכם. כיון ששרו של יוסף בא להזדווג לו, מיד נופל לפניו, שאין לו מה להשיבו". מי שרוצה למחות את עמלק חייב להיות בדרגה מוסרית מסוימת – ירא אלהים. ומי הוא שיכול לומר על עצמו שהוא אכן ירא אלהים? וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו אמחה או תמחה, ריבך או ריבנו בפרשת זכור תשס"ג.